

Tragické březnové dny roku 1939 v Chustu

JIRÍ PLACHÝ

Vídeňská arbitráž, která následovala po mnichovské dohodě, přiřkla počátkem listopadu 1938 Maďarsku nejen jižní Slovensko, ale i jihozápadní část Podkarpatské Rusi, včetně dvou největších měst – Užhorodu a Mukačeva. Zemským hlavním městem se tak stal Chust, ležící dosud poněkud stranou. Do něj byly evakuovány nejen státní, ale i autonomní úřady.

Totalitizace společnosti tam probíhala mimořádně rychle. Po pádu první autonomní vlády 26. října 1938, jejíž premiér Andrej Bródy zemi vládl pouhých 19 dní, než byl odhalen a zatčen jako maďarský špion, se k moci dostal představitel „ukrajinského“ směru podkarpatoruské politiky Msgre Augustin Vološin. V lednu 1939 byla pod názvem Ukrajinské národní sjednocení (UNS) založena „státní“ strana. Ostatní strany, jejichž činnost byla již předtím zastavena, byly rozpuštěny. Dne 12. února 1939 se konaly pseudovolby do zemského sněmu. Mohla být podána pouze jednotná kandidátka UNS, takže všech 32 kandidátů bylo vysokým procentem hlasů (92,5 %) zvoleno.¹ Jen na okraj uvedme, že na kandidátce byli i zástupci národnostních menšin, včetně jednoho českého poslance. Stal se jím chustský advokát a bývalý starosta JUDr. Miloš Drbal.² Na základě těchto voleb mělo dojít i k rekonstrukci autonomní vlády. Počátkem března 1939 se však pražská

ústřední vláda pokusila ve východních částech republiky obnovit pořádek – na Slovensku proběhl známý „Homolův puč“.³

Tomu předcházela podobný pokus o konsolidaci poměrů na Podkarpatské Rusi. V její vládě již od 16. ledna 1939 zasedal armádní generál Lev Prchala, který plnil úlohu „silného muže“ a v podstatě místodržícího pražské vlády. Jeho činnost zde byla trnem v oku ukrajinským nacionalistům. Předsedou nové podkarpatoruské vlády, jmenované 6. března 1939, zůstal sice Vološin, avšak jejím ministrem byl i Prchala. Odstraněn z ní byl naopak Julian Révay, bývalý sociálnědemokratický poslanec, který se během podzimních měsíců roku 1938 stal horlivým stoupencem co nejtěsnější spolupráce autonomní Karpatské Ukrajiny s nacistickým Německem. Jeho místo zaujal umírněnější Štěpan Kločurak.

Zásah vyvolal vlnu nevole v řadách paramilitární organizace Karpatská Sič. Pod tímto označením fungovala od listopadu 1938, její základy však byly položeny již počátkem září téhož roku. Měla velmi blízko k Organizaci ukrajinských nacionalistů (OUN), jež v zemi působila od konce 20. let a čs. bezpečnostním orgánům se nepodařilo zcela odhalit její strukturu ani poté, co byla v ČSR v roce 1934 rozpuštěna. Na podzim 1938 získávali v Karpatské Siči stále větší vliv radi-

kální ukrajinští emigranti z polské Haliče. Měla i podporu nacistických zpravodajských služeb, které o území Podkarpatské Rusi projevovaly velký zájem. Dne 9. března 1939 byl v Chustu zřízen německý konzulát, na jehož půdě vznikl v následujících dnech plán na povstání Karpatské Siče proti stávající autonomní vládě a československé moci v zemi.

Převrat byl zahájen v noci z 13. na 14. března 1939. Již v zárodcích byl ale potlačen československými vojáky, příslušníky chustského I. praporu Pěšího pluku 45 „Rumunského“. Na české straně byli dva mrtví, na straně povstalců dosahovaly ztráty asi čtyř desítek padlých. Již okolo šesté hodiny ráno však překročily hranice první jednotky maďarské invazní armády. Stalo se tak ve směru z Mukačeva na Svaljavu a kvečeru z Užhorodu na sever. Narazily však na rozhodný odpor čs. jednotek, které jejich postup následujícího dne zastavily.⁴

Mezitím se daly na západě republiky do pohybu dějinné události. Dne 14. března 1939 krátce po poledni vyhlásil slovenský zemský sněm nezávislost Slovenska. Večer odjel prezident republiky JUDr. Emil Hácha do Berlína. Domníval se, že s ním Adolf Hitler chce projednat situaci vzniklou vystoupením Slovenska ze svazku čs. spolkového státu. Německý diktátor jej však po několika-hodinovém vyčerpávajícím nočním

- 1 K politickému vývoji Podkarpatské Rusi v této době srov. např. ŠVORC, Peter: *Zakletá zem. Podkarpatská Rus 1918–1946*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2007.
- 2 CHARVÁT, V.: Konec Karpatské Ukrajiny. *Slovanský přehled*, 1939, roč. 31, č. 3–4, s. 116–117.
- 3 K politickému vývoji Československa srov. GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Druhá republika 1938–1939. Svár totality a demokracie v politickém, společenském a kulturním životě*. Paseka, Praha – Litomyšl 2004, s. 224–250.
- 4 K bojovým operacím na Podkarpatské Rusi z pohledu čs. jednotek srov. např. LÁŠEK, Radan: *Obrana Podkarpatské Rusi. Paměť a dějiny*, 2009, roč. 3, č. 1, s. 21–29. Vzpomínky účastníků bojů přináší publikace téhož autora *Jednotka určená SOS, III. díl*. Codyprint, Praha 2008.

jednání pod pohrůžkou vojenského zničení českých zemí donutil podepsat „dobrovolnou“ žádost o vzetí českých zemí pod ochranu Německé říše. Již 14. března večer začali němečtí vojáci okupovat Ostravsko. Ráno následujícího dne zahájili postup i do nitra českých zemí.

Ještě 14. března 1939 na vzniklou situaci zareagoval Augustin Vološin, když deklaroval, že také Karpatská Ukrajina vystupuje ze svazku Československé republiky. V jednu hodinu po půlnoci, tedy již 15. března, zahájili Maďaři postup na Chust. Také zde byl jejich útok v zásadě zastaven. Československé jednotky se začaly do města stahovat až poté, co dorazily zprávy o obsazení Prahy.

Mezitím v budově místního rusínského, resp. ukrajinského gymnázia probíhalo zasedání zemského sněmu, který ratifikoval vyhlášení nezávislosti. Ministrem obrany v nové vládě Juliana Révaye, marně vyjednávajícího v té době v Berlíně podporu nacistického Německa, byl jmenován Štěpan Kločurak. Karpatská Sič se stala oficiální armádou nového státu. Jejím velitelem byl stejně jako před vyhlášením nezávislosti Dmytro Klempuš. Ten se však po potlačení puče skrýval v okolí rodné Jasině. Faktickým velícím byl proto pověřen náčelník štábu Sergěj Jefremov. Bylo jasné, že čeští vojáci v dané politické situaci již nemají důvod území Karpatské Ukrajiny hájit. Začali se stahovat k polským, slovenským a rumunským hranicím. Poslední čeští vojáci opustili Chust 16. března odpoledne.

V noci z 15. na 16. března 1939 byla karpatoukrajinskou vládou vyhlášena mobilizace. Narychlo zorganizované a špatně vyzbrojené jednotky se na několika místech postavily na odpor postupujícím Maďarům. Největším bojištěm této zapomenuté války se stalo Krásné Pole, rovina na pravém břehu

řeky Tisy u Chustu. Dne 16. března 1939 zde podle posledních ukrajinských výzkumů zahynulo na 230 příslušníků Karpatské Siče. Dalších 450 Maďaři zajali. Nemalou část mezi nimi tvořili polští občané ukrajinské národnosti, kteří byli v následujících dnech vydáni Polákům. Ti je většinou hned za hranicemi postříleli.⁵ Stejně postupovali Maďaři vůči „místním“ bojovníkům. Mnozí z nich byli na bojiště narychlo přivezení studenti ukrajinských středních škol bez vojenského výcviku. Do 18. března 1939 bylo obsazeno celé území Karpatské Ukrajiny.

Existují fotografie dokumentující výše uvedené události. Je jich však omezené množství a velmi často se opakují. Většinou pokrývají dobu maximálně do odpoutání českých vojáků z fronty nebo jsou oficiální maďarské provenience. Objevení nových snímků je proto vždy událostí, kterou stojí za to zaznamenat. V roce 2013 pan Tomáš Sova z Prahy předal fotoarchivu Vojenského historického ústavu 25 fotografií vztahujících se k událostem mezi 14. a 18. březnem 1939 v Chustu a jeho okolí. Bohužel se neví, kdo je jejich autorem. Pocházejí z pozůstalosti dědečka pana Sovy, ten se však na Podkarpatské Rusi v inkriminovaném období nepohyboval. S největší pravděpodobností je získal až po válce na východním Slovensku.

K osudovým březnovým dnům se vážou celkem tři různé série snímků. První z nich byla pořízena zřejmě v průběhu 14. března. Zachycuje následky bojů po sičovském povstání, včetně padlých civilistů. Zde však ještě nejde o záběry zcela neznámé.⁶ Druhá série je již zcela unikátní. Zobrazuje tragické březnové dny v ulici před budovou krajského soudu. Zdá se, že některé snímky byly pořízeny ze stejného místa, a nabízí se úvaha, že tam jejich autor bydlel. Všechny

jsou také popsány. Při bližším zkoumání se však zdá, že popisky vznikly s větším časovým odstupem. Autorem tohoto textu byly upraveny pouze v těch případech, kdy se jednalo o zřejmý omyl.

Emotivně nejsilnější a historicky nejcennější je ovšem série třetí – není sice popsána, nicméně je zřejmé, že ukazuje masakr jednotek Karpatské Siče na Krásném Poli u Chustu. Na poměrně úzkém pásu louky mezi silnicí a polem jsou zachyceny asi dvě desítky padlých. Ačkoliv se z polohy těl zdá, že jde skutečně o padlé v boji, při bližším pohledu je možné zjistit, že minimálně jeden člověk byl střelen kulkou dum-dum z bezprostřední blízkosti do hlavy. Za povšimnutí stojí také to, že někteří mají na sobě ještě uniformy československé armády nebo její jednotlivé výstrojní součástky. Jde zřejmě o rusínské, resp. ukrajinské vojáky československých jednotek, kteří od nich zběhli nebo byli po vyhlášení nezávislosti Karpatské Ukrajiny propuštěni a následně uposlechl mobilizační vyhlášky karpatoukrajinské vlády. V prezenční službě v té době byli především vojáci, kteří nastoupili službu 1. října 1937, a dále nováčci. Ti, vzhledem k vývoji politické situace na podzim 1938, narukovali až 1. března 1939. Není vůbec zřejmé, zda všechny tři série jsou od stejného autora – podle rozdílného způsobu zhotovení fotografií to vypadá, že tomu tak není. Ten, kdo mačkal spoušť svého přístroje v posledním případě, byl zřejmě „úřední“ osobou. Přestože jeho jméno zůstane s největší pravděpodobností i nadále neodhaleno, díky shodě šťastných okolností se nám do dnešních dnů zachovalo alespoň jeho svědectví o tragických dnech konce naší státnosti v nejnáchodnější části předválečné republiky.

5 ONIŠČUK, Jaroslav: Galičani v oboroni Karpatskoi Ukraini. Do 70-oiričnici tragičnych podij na Vereckomu perevali. In: *Citadelja. Lvivskij militarnij almanach*, 2009, č. 2, s. 47–51.

6 Dobové fotografie k událostem na Podkarpatské Rusi v letech 1938–1939 používal již režimní historik a publicista Ota Holub v šedesátých letech 20. století (např. v sérii textů na pokračování v časopise *Květy* v roce 1969). Snímek rozstříleného průčelí sídla „Karpatské Siče“ použil v citované knize *Jednotka určená SOS, III. díl* v roce 2008 na straně 208 Radan Lášek s uvedením zdroje: *archív A. Tomanové*.

Fotografie z bojů československých jednotek proti Karpatské Siči 13.–14. března 1939

Sídlo velitelství Karpatské Siče v Chustu. Vpravo: Rozstřílená fasáda domu a interiér bytu. Jde pravděpodobně o objekt, v němž se bránili frekventanti důstojnického kurzu Karpatské Siče.

Padlí povstalci. Snímek je jako jediný z této série opatřen popiskem: „14. III. 1939, 18+1 Plíšek“. Je možné, že jde o poměr padlých na obou stranách na tomto místě.

Fotografie z obsazení Chustu maďarskou armádou

Hotel Korona, další z objektů využívaných v Chustu vedením Karpatské Siče, který byl čs. jednotkami dobyt. Snímek byl pořízen až po obsazení města Maďary.

Odzbrojení Karpatské Siče čs. vojskem, obrněné auto projíždí městem, Chust, 14. března 1939

Odvádění zatčených příslušníků Karpatské Siče ke krajskému soudu, Chust, 14. března 1939

Jednodenní samostatnost Karpatské Ukrajiny. Hlídka Karpatské Siče před krajským soudem, Chust, 15. března 1939

Fotografie z obsazení Chustu maďarskou armádou

Příchod prvních jednotek maďarského vojska do města okolo páté hodiny odpolední. V popředí v černých beranicích maďarští teroristé z organizace Szabadcsapatok, Chust, 16. března 1939

Příjezd maďarských motorizovaných jednotek do města, Chust, 16. března 1939

Zábor města maďarským vojskem. Příjezd prvních pravidelných jednotek, Chust, 16. března 1939

Různé „typy“ maďarských vojáků, Chust, 17. března 1939

Tragické březnové dny roku 1939 v Chustu

Zajatí příslušníci Karpatské Siče. Účastníci boje jsou odváděni svázaní provazy. Nesou si dřevo na šibenici k vlastní popravě, Chust, 16. března 1939.

Zábor města, zatýkání a odvádění chycených příslušníků Karpatské Siče, Chust, 17. března 1939

Fotografie padlých a zastřelených příslušníků Karpatské Siče na bojišti Krásné Pole u Chustu, pravděpodobně 16. nebo 17. března 1939

Foto: sbírka Vojenského historického ústavu v Praze